

el-İstibşâr'da tarihî olaylara da yer verilmiştir. Bu bakımdan eser hem tarih hem de coğrafya kitabı olma özelliğiyle diğer coğrafya kitaplarından ayrılır. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümü Mekke ve Medine şehirleriyle ilgilidir. Bu bölümde Mekke'nin coğrafi durumu, Kâbe'nin ölçüleri, Hacerülesved'e dair ayrıntılı bilgilere yer verilmiş, Mescid-i Harâm'ın özellikleriyle zembem ve hac menâsikinden bahsedilmiştir. Daha sonra Medine, Mescid-i Nebevî, Ravza-i Mutahhara, Kubâ Mescidi ve Uhud şehidlerinin kabirleri hakkında bilgi aktarılmıştır. İkinci bölümün başında dünyadaki harikalara ve garip şeylere temas edilmiştir. Mısır'ın eski ve yeni tarihi, genel vasıfları, şehirleri ve müslümanlar tarafından fethi bu bölümün başlıca konularıdır. Üçüncü bölümde Mağrib ve Sudan hakkında geniş bilgi bulunmaktadır. Bu bölümde müellif kendi gözlemlerine ve Muvahhidler'le ilgili orijinal tarihî bilgiler yer vermiştir.

Kitabı Ebû İmrân İbn Ebû Yahyâ b. Vakîtn adlı bir kişiye ithaf eden müellifin Ezrakî Ebû'l-Kâsım İbn Abdülhakem, İbn Vasîfşâh, Mes'ûdî ve Ebû Ubeyd el-Bekrî'nin eserlerinden istifade ettiği anlaşılmaktadır. İbn Ebû Zer'in kaynak olarak kullandığı kısmın yazma nüshalarda bulunmaması, *el-İstibşâr*'ın günümüze ek-sik veya muhtasar olarak intikal ettiğini göstermektedir.

Alfred von Kremer, *el-İstibşâr*'ın Mağrib'le ilgili bölümünün *Description de l'Afrique par un géographe arabe anonyme du VIe siècle de l'hégire* adıyla neşretmiş (Wien 1852), daha sonra Edmond Fagnan bu metni, Fransızca tercümesiyle birlikte *l'Afrique septentrionale au XIIe siècle de notre ère* isimle yayımlamıştır (Constantine 1900; Frankfurt 1993). Sa'd Zağlûl Abdülhamîd, eserin Bibliothéque Nationale (nr. 2225) ve Cezayir kütüphanesindeki (nr. 1560, 3216) nüshalarından faydalanarak eksiksiz bir metin tesis etmiş, Haremeyn ile Mısır'a ait bölümleri Fransızca tercümesiyle birlikte neşretmiştir (İskenderiye 1958; Dârülbeyzâ 1985; Frankfurt 1997).

BİBLİYOGRAFYA :

el-İstibşâr fi 'acâ'ibi'l-emşâr (nşr. Sa'd Zağlûl Abdülhamîd), Dârülbeyzâ 1985, neşredenin girişi, s. e-s; a.e.: *Description de l'Afrique par un géographe arabe anonyme du VIe siècle de l'hégire* (ed. Alfred von Kremer, *Sitzungsberichte der philosophisch-Historischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften* içinde), VIII, Wien 1852, s. 389-428; İbn Ebû Zer', *el-Entisü'l-mu'trib*, Rabat 1973, s. 45; I.

Krachkovsky, *Târîhu'l-edebi'l-coğrafiyyi'l-'Ara-bî* (trc. Selâhaddin Osman Hâşim), Kahire 1963, I, 301, 324; Seyyid Abdülazîz Sâlim, *Târîhu'l-Mağrib fi'l-'aşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1982, s. 27-28; Ch. Pellat, "İstibşâr", *EP* (ing.), IV, 254.

RIZA KURTULUŞ

İSTİDÂNE

(الاستدانة)

Bir kimsenin kendisi için borçlanması anlamıyla genel hükümlere, başkası adına borçlanması anlamıyla özel hükümlere tâbi hukukî işlem.

Sözlükte hem "alacak" hem "borç" anlamındaki *deyn* kelimesinin türevi olan *istidâne* de çift anlamlı olup "ödünç (borç) istemek" ve "alacağını talep etmek" mânâsındadır. Ancak kelime örfte ve hadislerde daha çok "ödünç isteme" anlamında kullanılmıştır (*Müsned*, VI, 232, 335; Nesâî, "Büyü", 99). Fıkıh literatüründe de *istidâne* bir kimsenin gerek kendisi gerekse başkası adına borçlanması işlemi ifade eder ve borçlanma ehliyeti, unsurları, borçlanmayı doğuran sebepler ve doğurduğu sonuçlar bakımından ehliyet ve borcun genel esaslarına tâbidir (bk. BORÇ; DEYN; EHLİYET). Ancak *istidâne* vasînin vesâyeti altındaki kimseler, mütevellinin vakıf, kadının kocası adına borçlanmasında olduğu gibi, bir kimsenin hukukî bir infak ve harcama ilişkisi çerçevesinde başkası adına borçlanması gibi özel durumlarda genel teoriye nisbetle bazı ayrıntılı hükümlere konu olur. Bu durumlarda *istidânenin* terim anlamı denemezse de özel bir içerik kazandığı söylenebilir.

Vasînin ihtiyaç halinde bulunan vesâyeti altındaki kimseler için borçlanabilmesi ancak hâkimin izniyle mümkündür ve bu tür borçlanmalar için sonradan vesâyet altında bulunan kişiye rüçü edebilir. Vasînin izin almadan yaptığı borçlanmalar için böyle bir hakkı yoktur. Aynı şekilde bir vakıf için tamir vb. sebeplerle borçlanma zarureti ortaya çıktığında veya vakıf adına veresiye mal satın almak gerektiğinde eğer vakfı kuran kimse buna izin vermişse mütevellî bu borçlanmayı yapabilir, değilse o da her iki şekilde borçlanabilmek için mahkemenin iznini almak zorundadır. Mâlikî ve Hanbelî hukukçularına göre böyle bir izne gerek yoktur.

İstidâneye en çok, kadının ihtiyaçlarının doğrudan kocası tarafından karşılanmaması halinde başvurulur. Bu da genellikle kocanın gâib ve mefkûd olması veya

nafaka yükümlülüğünün devam ettiği iddet içinde ortaya çıkar. Hanefîler'in dışındaki hukukçular, kocanın nafaka borcunun doğması için bir mahkeme kararı gerek olmadığını ve bu borcun ödeme bakımından kişinin zimmetinde bulunan diğer borçlarından farkı bulunmadığı görüşündedir. Hanefîler ise karşılıklı rızâ ile nafaka miktarının tesbit edilmediği durumlarda bunun ancak mahkeme kararıyla belirlenebileceğini söylerler. Böyle bir karar olmaksızın kocadan bir ayı aşan nafaka borcu talep edilemez. Mahkeme talep üzerine hem nafaka miktarını belirler hem de kadına kocası adına borçlanmaya izin verir (bk. NAFKA).

Nafakayı mahkemenin karara bağlamasının ve *istidâne*ye izin vermesinin iki önemli sonucu vardır. Birincisi, nafaka borcunun Hanefîler'e göre zimmette sabit kuvvetli bir borç durumuna geçmesi ve ancak ödeme veya ibrâ ile düşebilmesi, ikincisi de kendisi adına izinle yapılan borçlanmanın sorumlusunun koca olması ve kadının veya alacaklıların bu borçtan dolayı doğrudan ona yönelik bir talep ve dava hakkına sahip bulunmalarınıdır. *İstidâne* izni olmadan kadının nafakası için yaptığı borçlanmaların muhatabı koca değil kendisidir; kadının sadece ödediği miktar için kocaya rüçü hakkı vardır. Öte yandan Hanefîler'e göre bu şekilde mahkeme kararına bağlanıp veya karşılıklı rızâ ile belirlenip borçlanma izni verilmiş nafaka alacakları zayıf bir alacaktır; taraflardan birinin ölümü, kadının nâşize durumuna düşmesi (bk. NÜŞÜZ) ve bir görüşe göre boşama ile düşer. Diğer mezhepler ise evlilik nafakasının koca açısından kuvvetli bir borç doğurduğunu, her durumda ödeme yükümlülüğü için mahkeme kararına ve borçlanma iznine ihtiyaç bulunmadığını söylerler.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "dyn" md.; *Müsned*, VI, 232, 335; Nesâî, "Büyü", 99; Ömer Hilmi – İsmet Sungurbey, *Eski Vakıfların Temel Kitabı*, İstanbul 1978, s. 153-154; M. Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-şahsiyye*, Kahire 1377/1957, s. 250-256; M. Yûsuf Mûsa, *Ahkâmü'l-ahvâlî's-şahsiyye*, Kahire 1378/1958, s. 230-232; M. Mustafa Şelebî, *Ahkâmü'l-üsrê fi'l-İslâm*, Beyrut 1397/1977, s. 445-451; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fikhü'l-İslâmî ve edilletüh*, Dimaşk 1405/1985, VII, 778-782, 815-816; Ahmet Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, Ankara 1988, s. 301-303; M. Akif Aydın, *İslâm-Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 1985, s. 34, 117-118, 146-147; "İstidâne", *Mu.F.*, VI, 172-199; "İstidâne", *Mu.F.*, III, 262-269.

M. AKİF AYDIN